

ELS ANTICS HOSPITALS DE GIRONA: DIFERÈNCIES I SEMBLANCES, SEGLES X-XV

ANNA GIRONELLA I DELGÀ

Resum

Entre els segles XIII i XV a la ciutat de Girona existiren quatre hospitals. Estaven situats en diferents zones de la ciutat, tots fora muralles, i es dedicaven a l'acollida de persones pobres i malaltes. Alguns estigueren vinculats a l'autoritat episcopal i d'altres eren administrats pel govern municipal. Els seus fons documentals no s'han conservat de forma homogènia, no obstant en tenim prou dades per intentar reconstruir la seva història i la seva acció assistencial.

Paraules clau

Beneficència; Pobresa; Assistència hospitalària; Hospitals; Caritat.

Abstract

Between the 13th and 15th centuries, there were four hospitals in the city of Girona. They were located in different areas of the city, all outside the city walls, and were dedicated to the reception of poor and sick people. Some were linked to episcopal authority and others were administered by the municipal government. Its documentary holdings have not been preserved in a homogeneous way, however we have enough data to try to reconstruct its history and its action of attendance.

Key words

Charity; Poverty; Hospital care; Hospitals; Charity.

Certificam-vos, per tenor de la present, que en lo Hospital Nou de Gerona són complides contínuament les set obres de misericòrdia, car aquí los pobres sans e malalts son ben recollits e tractats de las cosas a ells necessàries, molts e diversos infants aquí posats de qui no és sabut qui són llurs pares ne mares, són per nodrisses que l'hospital paga nodrits, e quant los mascles són en edat, els són mostrats oficis de que puguen viure, e les fembres maridades, e altres moltes bones obres hi son complides.

Amb aquests arguments l'any 1448 el bisbe de Girona, Bernat de Pau, demanava als clergues de la ciutat i diòcesi de Girona que prediquessin i

animessin llurs parròquies a donar caritat a l'Hospital de Santa Caterina de Girona. Semblants arguments s'utilitzaven en les llicències per demanar almoines per als altres hospitals de la ciutat (ADG, Llicències per demanar caritat).

Els hospitals medievals acollien persones pobres i desvalgudes, fossin pelegrins, rodavons, malalts, ancians o infants abandonats. En ells s'atenien les seves necessitats materials (d'aliment, llit i sostre on dormir) i espirituals. Els hospitals de Girona, com veurem, estaven situats estratègicament en llocs de pas i prop dels portals de la ciutat, tant al nord com al sud: l'Hospital Vell o de la Seu, l'Hospital de Pedret, l'Hospital Nou de Santa Caterina i l'Hospital de Na Clara. Aquesta situació els permetia allotjar pelegrins i viatgers i, a la vegada, mantenir a una relativa distància els pobres i malalts, fora de la ciutat però a prop, recordant-los que vivien en els límits, quasi al marge de la societat. Allunyats, però també prou a prop perquè la resta de la societat fos conscient de les seves necessitats i els assistís a través de la caritat.¹

Malgrat que el precedent d'aquestes institucions assistencials, el *xenodochium*, és anterior, la xarxa d'hospitals de la ciutat de Girona es bastí entre els segles XII i XIII. Moltes d'aquestes fundacions hospitalàries estaven vinculades, en un principi, a l'autoritat episcopal, però aviat el govern municipal prengué preponderància en l'administració dels centres. Finalment, al llarg de l'època moderna, tots van anar confluint en un únic hospital general, l'Hospital de Santa Caterina, de gestió compartida entre l'Església i el municipi.

L'objectiu del present treball és descriure i particularitzar aquests hospitals des de la seva fundació fins al segle XV. Es pretén entendre i contextualitzar la seva fundació i, alhora, presentar com era el seu funcionament. Qui eren les persones acollides i com eren assistides, de quin patrimoni s'abastien els centres i qui l'administrava, són les principals preguntes que intentarem respondre per cadascun dels hospitals que, a dia d'avui, sabem que van existir a la ciutat durant l'època medieval.

¹ Sobre la concepció de la pobresa en època medieval, vegeu els treballs ja clàssics de Michel Mollat (1974) i Bronislaw Geremek (1987).

EL XENODOCHIUM

El primer hospital documentat a la ciutat és el *xenodochium* o hospici per a pelegrins que tota ciutat episcopal havia de tenir. Atès que una de les obligacions dels bisbes era procurar allotjament a pobres i pelegrins, al costat del palau episcopal hi solia haver un *xenodochium*. A Girona, no tenim constància d'un edifici d'aquest tipus fins a final del segle X (Canal *et al.*, 2000, p. 40-41), però alguns documents fan referència a aquesta activitat assistencial amb anterioritat: el 891 el rei Odó confirmà al bisbe Servus Dei les immunitats episcopals i li recordava que la Seu podia percebre del fisc allò que li calgués in *almoina pauperum et stipendia clericorum* (CCM, doc. 13). El 958, segons el testament d'Adalbert, la Seu va rebre un llegat in *peregrinis et hospitibus et in pauperibus* (CCM, doc. 51).

Observem com al segle X ja es fa referència a un edifici destinat a l'acolliment de pelegrins, tot i que en els documents no se'n precisa l'emplaçament: el 979 els fills d'Adalbert, l'ardiaca Oliba i Sunifred, donaren un alou en auxili dels pobres i dels pelegrins, tot especificant que es tractava d'un *hospitium peregrinorum* (CCM, doc. 58). I el 983 l'ardiaca Oliba Llobet va donar al seu fidel Freder diversos alous de la vall d'Anglès a condició que tingués cura de l'hospital de pelegrins (CDSG, doc. 124). L'any 995 ja podem apuntar l'emplaçament d'aquest hospital vora la Seu, al costat del que aviat es convertiria en palau episcopal, a l'actual plaça dels Lledoners; aquest any l'ardiaca Guitart, hereu del seu oncle Oliba Llobet, donà a la Seu una illa de cases de nova construcció, excepte l'edifici de l'hospici per a pobres i peregrins (*xenodochia*) que havia fet construir el seu oncle Oliba vora de l'actual plaça dels Lledoners, a la zona on començava a perfilar-se el complex episcopal (CCM, doc. 68).

Tenim poques dades d'aquest hospital vinculat als clergues de la Seu o als ardiaques que en foren els principals benefactors. El *xenodochium* d'Oliba Llobet "ocupava només una part, la planta baixa i, versemblantment, no pas tota, d'unes cases bastides de feia poc. Aquest equipament no seria altra cosa que una gran sala amb una mínima compartimentació on es distribuïren dues fileres de llits i amb un punt de captació d'aigua, un pou, una font o, més probablement, situant-nos en el lloc concret que ocupa dins la ciutat, una cisterna. Un altar, situat en un extrem serviria per cobrir una funció important en aquesta mena d'edificis, estalviant, en sobreposar-se, un espai del qual no disposava. Potser un jardí, una eixida complementava el conjunt que, amb tota seguretat donava al carrer i a la plaça (ara) dels Lledoners" (Canal *et al.*, 2003, vol. I, p. 200-206).

No sabem fins quan va mantenir exactament aquest emplaçament vora la Seu, de fet, a mesura que el palau episcopal creixia segurament pressionaria per ocupar més espais. A més, aquella no era la situació més adient per a un *hospitium peregrinorum*, ja que aquests centres tenien més sentit prop de l'entrada del recinte urbà emmurallat, al peu dels camins per on transitaven els pelegrins.

A partir dels segles XI i XII la documentació ja no esmenta un hospici per a pelegrins, en canvi comencem a trobar referències a l'*hospitale Gerunde*, és a dir l'Hospital de Girona, sense precisar tampoc la seva situació geogràfica ni la seva relació amb l'antic *xenodochium*.

L'HOSPITAL VELL O DE LA SEU

El final del que va ser el primer hospital de Girona o *xenodochium* es confon amb els inicis de l'Hospital de la Seu o Hospital dels Capellans, situat al barri de Sant Pere de Galligants, a tocar de l'església de Sant Nicolau, on encara avui es conserven restes de l'edifici, com l'arc de la portalada d'accés.

Com avançàvem en parlar del *xenodochium*, a final del segle XI la documentació parla d'un hospital, ja no d'un *hospicium peregrinorum*, però sense situar-lo. Consta, per exemple, en una donació de 1093 (ACA. Pergamins Ramon Berenguer III, núm. 2)² i en el testament de Berenguer Eldemar de 1094 pel qual *ipsum ospital et predictos clericos* reberen un llegat d'ordi i vi (CDSG, doc. 453). Aquests clergues potser eren la comunitat religiosa que tenia càrrec del centre, o potser eren els clergues de la Catedral que l'administraven.

Durant el darrer terç del segle XII les referències a aquest hospital es multipliquen, a vegades anomenant-lo Hospital de la Seu o, ja al començament del segle XIII, Hospital Vell; però se'n continua ometent l'emplaçament exacte. El 1151 Guillem Humbert morí de malaltia a la casa de l'Hospital de Girona (CCM, doc. 287). El 1175 Joan Colomer, procurador de l'Hospital de Girona va rebre la donació d'un mas (AHG, HSC, pergami 6). I consta en altres documents de 1178, 1184, 1187, 1188, 1189, 1195 i, encara, de 1220,

² Citat a Bonnassie, 1981, vol. II, p. 388.

quan ja se'l distingeix de l'Hospital Nou.³ Però no és fins el 1228 que trobem constància escrita de la localització exacta d'aquest Hospital de Girona o de la Seu: Bernat de Subiràrigues, en el seu testament, deixava un llegat a l'Hospital de Sant Pere, el que estava situat al barri de Sant Pere de Galligants (ACG, Llibre Verd, f. 169).

Aquest Hospital Vell o Hospital Vell de Sant Pere, situat al costat de la capella de Sant Nicolau, quasi al peu del camí de França, fou anomenat també Hospital de la Seu o Hospital dels Capellans, per això el podem associar al "primitiu" Hospital de Girona que depenia de la Seu, és a dir dels canonges que l'haurien fundat i sembla que l'administraven. Més endavant, la gestió del centre, és a dir el càrrec de rector de l'hospital, es lligà al benefici de l'Hospital o Hospitaleria de la Catedral. Malauradament no s'han conservat ni el document de fundació de l'hospital ni el del benefici i tota la informació de què disposem prové dels informes sobre els seus orígens que es van fer arran del traspàs de l'administració del centre a l'Hospital de Santa Caterina ben entrat el segle XVIII (AHG. HSC, caps 71). No obstant, la documentació sembla avalar un trasllat de les funcions hospitalàries del costat de la Catedral a l'entrada nord de la ciutat, on era més còmoda la recepció de pobres i pelegrins. A més, estudis sobre l'arquitectura de l'antic Hospital de la Seu (Calzada, 1979a, p. 253) i, sobretot, les recents excavacions arqueològiques que s'hi han dut a terme permeten situar aquest trasllat durant la segona meitat o final del segle XII (Fuertes, 2018).

Però ja al burg de Sant Pere de Galligants, una zona que vivia una notable pressió urbanística, la proximitat amb el monestir de Sant Pere també li valgué algun litigi a l'hospital. El 1252 abat i rector es van enfrontar per unes obres que havia fet el centre assistencial i que foren qüestionades per part dels monjos regulars, atès que ambdues institucions pugnaven per repartir-se l'espai. Els monjos es queixaven, entre altres qüestions, del desguàs de les latrines de l'hospital i reclamaven també la jurisdicció de l'abat sobre els forasters allotjats a l'hospital. L'hospitaler protestava per les destrosses

³ Donació d'una vinya a Sarrià, 1178 (AHG. HSC, pergami 7); donació d'una vinya, 1184 (AHG. HSC, pergami 10); testament de Genciana, 1187 (ADG. Mitra, c. 13, núm. 52); donació d'una candela, 1188 (AHG. HSC, pergami 144); i testament de Dalmau de Creixell, 1220 (ADG, Mitra, c. 23, núm. 168). Cal esmentar que el 1928 Josep Rius i Serra referenciava un document de l'any 1205, del qual no es coneixia original, on s'esmentava l'"hospital de Galligants" com a receptor de la donació d'un clergue juntament amb els leprosos de Pedret i altres institucions religioses (Rius, 1928, p. 349).

fetes en un pou i perquè el corn d'avís que tocaven els monjos molestava els malalts allitats al centre (Canal *et al.*, 2000, p. 100-101).

Les principals informacions per conèixer com funcionava l'hospital ens les proporcionen diverses visites fetes pel bisbe a l'hospital per tal de controlar o fiscalitzar l'estat material i espiritual de les dependències eclesiàstiques de la diòcesi. En concret es tracta de les visites realitzades el 1404 pel bisbe Berenguer d'Anglesola, essent rector Felip de Palau, i el 1502 per Berenguer de Pau, essent rector Pere de Raset (ADG, Visites pastorals).

En els dos casos, el rector de l'hospital o hospitaler explicava al bisbe quines eren les tasques que feien, les quals havien après o copiat dels seus predecessors, atès que no s'havien conservat ordinacions que les especificuessin. De fet, segons contaven, al centre tampoc es guardava cap document que parlés de la fundació de l'hospital ni del benefici al qual estava associat el càrrec d'hospitaler.

Entre les tasques que feien hi havia les de rebre i admetre tots els pobres que volien entrar a l'hospital, menys els bojós o orats. En cas que fossin molts o volguessin estar-s'hi més dies dels establerts els havien de remetre a un altre hospital, tot i que si a l'hospital hi havia lloc s'hi podien quedar. Els hospitalers remarcaven que no estaven obligats a recollir els malalts, només havien d'acollir els capellans i també els pobres del castell de Palagret. De totes maneres Felip de Palau explicava que ell, per a remissió dels seus pecats, acollia tots els malalts que anaven a raure a l'Hospital de la Seu.

Els rectors tampoc estaven obligats a recollir els infants abandonats. Però també Felip de Palau contava que ell havia recollit un nen, anomenat Joan Bartomeu, de Santa Llogaia de Terri, el qual vivia a l'hospital des de feia cinc anys i se li procurava menjar, beure, vestir, calçar i totes les necessitats que tenia, fins i tot se li havia buscat dida, i se "li fas li mostrar letra", se l'educava. Per tant, a la pràctica, a més de capellans, l'hospital acollia tot tipus de pobres transeünts: homes, dones, nens, ancians, sans o malalts.

Els pobres sans hi eren acollits només durant tres dies, en els quals eren proveïts d'un llit decent, net i ben equipat, calefacció, aigua, taula i estris de cuina, el menjar se l'havien de procurar ells mateixos captant de porta en porta. En canvi, si estaven malalts, com que no podien sortir a mendicar per si sols rebien, a més de llit, calefacció, aigua, taula i estris de cuina, pa, vi, carn i brou. Els capellans albergats a l'hospital també rebien unes atencions particulars i durant els tres dies que sojornaven a l'hospital se'ls proporcionava pa i vi.

El rector o hospitaler, que estava obligat a residir l'hospital, també era l'encarregat d'administrar el patrimoni del centre. Es quedava per a ell mateix

allò que li calia per menjar i vestir, i també els diners que calguessin per alimentar, vestir i pagar els salaris de la “família”, treballadors, de l'hospital. Paral·lelament, havia de pagar determinats censos anuals: un cens en oli a l'altar de Santa Maria de l'església de Sant Pere per un hort; un cens al rector de Sarrià per un mas d'aquella parròquia; un cens al bisbe per l'amortització del delme de les Olives, parròquia de Garrigoles, i, finalment, un cens a Ramon de Juià, que era el propietari de l'altra meitat del delme esmentat.

No sabem com sorgí el càrrec, però el 1321 el bisbe Pere de Rocabertí convertí el càrrec d'hospitaler en un benefici, el de rector de l'Hospital de la Seu (Batlle, 1934). Com a obtentor del benefici de la rectoria de l'Hospital de la Seu, l'hospitaler tenia certes obligacions eclesiàstiques: havia de celebrar tres misses setmanals per als difunts a la capella de l'hospital i algunes altres a la Catedral. També havia de mantenir cinc llànties: una davant de l'altar de Santa Maria de l'hospital que havia de cremar de nit i de dia, una a la sala on s'estaven els pobres, una a les estances dels clergues, una altra davant el crucifix que hi havia a la porta de l'hospital i l'última a l'altar de Santa Maria de l'església de Sant Pere de Galligants; aquestes quatre havien de cremar de nit i prou, tot i que l'última només s'encenia en determinades festivitats. Finalment, havia de celebrar tres aniversaris presbiterals a la Seu i donar absolució general als clergues i laics que assistissin al cementiri dels pobres l'endemà de Tots Sants.

Podem reconstruir de manera més o menys continuada la nòmina d'hospitalers de l'Hospital dels Capellans: el 1175 i el 1178 ocuparen el càrrec Joan de Colomers i el clergue Ponç. Els seguiren Ramon de Quart, fra Bernat, Guillem de Pontellà, Guillem de Lledó, Ramon de Lledó, Pere de Mitjavila, Bernat Barrau, Pere Miquel, Bernat de Verdaguer, Felip de Palau, Pere Cili, Guillem Riba, Lluís Castellet i Pere de Raset, que morí el 1504.

Al centre també hi treballaven una criada, que segurament s'ocuparia de cuinar i netejar, i un missatger o porter; ambdós vivien a l'hospital i s'alimentaven a càrrec d'aquest. També calia donar menjar i beure, vestit i calçat, al noi que ajudava el rector a dir les misses i que “el serveix”, el seu assistent. Per últim, el rector havia de destinar 100 sous anuals a la reparació de les cases de l'hospital i 100 sous més per procurar llençols o roba nova al centre. Recordem que el seu càrrec li exigia mantenir el centre en bones condicions: les cases en bon estat i les instal·lacions netes i equipades.

Les despeses de l'hospital es finançaven a través de les rendes procedents del seu patrimoni, el qual havia estat format per les successives donacions dels fundadors i benefactors del centre. Aquest patrimoni s'estenia,

bàsicament, entre Domeny i Sarrià; a més s'ingressaven, entre d'altres, censos provinents de Girona i de masos de Sant Gregori, Llorà, Ginestar, Quart, etc., o de l'arrendament del delme de les Olives. Felip de Palau es lamentava de les dificultats que tenia a l'hora de cobrar: les mitgeres que arribaven de Domeny i Sarrià, i molts altres censos, eren mal pagades; s'havia perdut la percepció de certes tasques “qui per falsia qui per ronaquia”; la vinya vella, la nova i l'hort de l'hospital “per gents qui tot ho roben costen més que no balen”, etc. I finalment també lamentava que el castell de Palagret, que hauria d'haver estat el principal proveïdor de rendes de l'hospital, li oferia ben poc, ja que els rèdits de les rendes que havien estat vinculats al centre no arribaven per “potencia dels pabordres e estucia d'elcuns procuradors e per flacha justícia”.

L'edifici de l'hospital es conserva parcialment. N'identifiquem l'arc superior de la portalada d'accés, on encara al 1796 es conservava l'escena, esculpida, d'un crucifix flanquejat pels dos lladres i una inscripció que deia “*Hic duo sunt clausi domorum hic sunt ministri : pauperibus curam dantes pro nomine Christi : moribus et vita concordēs sacra tenentes : juxta sacerdotii pietatis numere pleni : nomina si queris Petrus est alterque Ioannes: [...] non liceat sagios transire per omnes*”.⁴ Aquesta seria l'entrada principal a l'hospital.

Un inventari de 1342 ens dona una descripció aproximada de l'edifici (Gironella, 2001). Des de l'entrada s'accedia a la capella dedicada a la Verge Maria, que comunicava mitjançant una reixa amb la sala dels pobres, que la veien del llit estant. Aquesta sala era una gran cambra única amb sostre de volta i estava dotada de 18 llits ben equipats disposats en dues fileres. A la sala de les dones només hi havia quatre llits. La cuina dels pobres disposava d'una gran taula per menjar, era més aviat el refectori o menjador, i tenia nombroses escudelles i altres utensilis de cuina. L'hospital també tenia un trull, un celler, un graner i una sala on es feia el pa, que es portava a coure en un forn exterior; a més, hi havia una sala o menjador d'estiu, un pati interior porticat i una cuina on preparar els aliments. El rector disposava de diverses estances pròpies: una cambra on dormia i una sala o estudi amb un escriptori, alguns llibres i diversos sacs de documents.

⁴ “Aquí habiten dues persones, són els assistents i servents d'aquesta casa / els quals tenen cura dels pobres en nom de Crist / els mateixos que, unànimes i concordēs en la seva vida i costums, s'exerciten en les coses espirituals / celebren el Sant Sacrifici de la Missa, la pietat dels quals brolla del seu cor / si algú vol saber-ne els noms, un s'anomena Pere i l'altre Joan / Déu no permeti que restin en l'oblit i faci que gaudeixin de la gloria eternes” (traducció a Castells *et al.*, 1989, p. 17).

L'HOSPITAL DE PEDRET

L'edifici que actualment acull el centre cívic de Pedret fou, originalment, l'hospital dels mesells o de Pedret. De l'antic edifici —tot i que no exactament del primitiu—, se'n conserven els cinc arcs rebaixats de l'entrada, el campanar del que fou la capella de Sant Jaume i les llindes de les finestres, que mostren els relleus dels símbols que identificaven l'hospital: els escuts de Girona, que n'acrediten la gestió municipal, i el bastó i la campaneta que identifiquen els leprosos. Al solar del costat s'hi trobà també un relleu de sant Llätzer amb el seu bastó de pelegrí i dos gossos que li llepen les ferides.

Aquests símbols i la dedicació de la capella a sant Jaume dels Malalts ens indiquen que el centre acollia leprosos o malalts, molts dels quals també eren pelegrins que viatjaven a Sant Jaume, Galícia, cercant la cura del seu mal (Bériou & Touati, 1991; Mitre, 2004). De fet, en la documentació sovint apareix com a Hospital dels Malalts de Sant Jaume de Pedret.

El 1179 ja tenim constància documental de l'existència de la capella que posteriorment fou anomenada de Sant Jaume al costat de l'hospital. Aquest any Adelaida donà al seu nebot part d'una propietat que afrontava al costat nord amb l'església d'*Aguiunno* i a orient amb la "tinença dels lleprosos". Aquesta església, que portava el nom d'un rec que passava entre Pedret i el Pont Major, més endavant es va convertir en l'església de Sant Jaume de Pedret o dels Malalts (Canal *et al.*, 2000, p. 73-75). No obstant, la referència a una casa de malalts la podem recular a l'any 1167, quan Adalets i la seva germana Garsenda i Gustafred i la seva muller Saurina van donar una vinya a la *casa d'Aiguiunno*, precisant que hi vivien estant sans (AMGi, Pergamins, doc. 2).

El 1188 Alfons I va donar una quantitat anual de forment als leprosos i malalts de Girona (AMGi, Llibre Vermell, doc. 1). El 1195 Arnau de Palol, en el seu testament, va fer un llegat als *infirmis de Petreto* (CCM, doc. 86). Però el 1237 el testament d'Arnau d'Escala ens permet corroborar aquest emplaçament "conjunt" de l'hospital i l'església quan explicita un llegat a la *domus infirmorum in loco quod dicitur Aculion* (ADG, Mitra, c. 8, núm. 23).

De fet el centre va ser receptor de nombroses deixes testamentàries entre la fi del segle XII i la primera meitat del XIII: Ramon Cerdà l'any 1225 (AMGi, Pergamins, doc. 15), Pere Estruch que l'any 1255 deixà un hort a la "casa dels malalts de Pedret" (AHG. HSC, Pergamí 74-75) i un llarg etcètera. Aquests llegats es van succeir també al llarg dels segles XIV i XV, però sembla que l'hospital de Pedret no rebia tantes preferències com l'Hospital Vell i

el Nou, potser pels recels que despertaven els seus habitants, potser per la llunyania, o simplement potser no podem calibrar l'abast exacte de la seva influència perquè se n'ha conservat molt poca documentació.

De tota manera, sembla que l'hospital devia patir bastants problemes econòmics ja que el bisbe, recurrentment, expedia llicències per tal que els acaptadors de l'hospital recaptessin almoines arreu de les esglésies i la diòcesi de Girona.⁵ I per bé que aquestes llicències episcopals denoten l'interès del bisbe en aquesta institució, hem de dir que el centre, com veurem més endavant, ja en època medieval va passar a dependre del govern municipal. Sembla que originalment l'hospital estava administrat per religiosos o que una petita comunitat religiosa procurava atenció als malalts. El 1265 Artall de Bordils, la seva muller Gueraua i el seu fill van definir unes terres i mas a Bordils a favor de l'hospital de Pedret, a la *domui infirmorum de Petreto et fratribus eiusdem*, i de Pere, clergue i comanador del centre (AHG. HSC, pergami 94). El 1353 el comanador o rector del centre encara era un clergue, Alamand de Puig, *clerico et rector domo infirmorum Sancti Iacobi de Petreto et beneficii eiusdem*, que en aquesta data va establir dues feixes de terra a favor de Bernat Sabet, previ consentiment del bisbe (AHG. HSC, pergami 853). Així doncs, durant el segle XIII i XIV el clergue beneficiat de la capella (o les capelles) de l'hospital en seria també el comanador o administrador.

A final del segle XV però l'hospital ja depenia del municipi i constatem com el govern municipal encarregava reformes de l'edifici, nomenava administrador, etc. Un llibre de comptes de l'hospital dels anys 1496 a 1498 (AMGi, Hospital, 1497-1498) permet corroborar aquesta informació així com elaborar un dibuix més o menys precís de com funcionava el centre. Aquest llibre de comptabilitat era portat per Joan Amat, blanquer de Girona, procurador dels mesells, que actuava amb "consulta" dels jurats de la ciutat, això vol dir que sobre l'administració municipal requeia la gestió de l'hospital i la fiscalització dels seus comptes i el seu procurador.

El procurador s'ocupava de gestionar els diners de l'hospital: pagava als treballadors i allò que es comprava, proporcionava diners als mesells que vivien a l'hospital, etc. Entre el 21 d'agost de 1496 i el 31 de desembre de

⁵ Les llicències per demanar caritat per a l'hospital són de 1368, 1423, 1440, 1449, 1453, 1457, 1460, 1461, 1473 i 1514 (ADG, Llicències per demanar caritat, Q-1, f. 1-2; Q-3, f. 82v-83 i 169v-170; Q-4, f. 81rv i f. 127v-128v; Q-5, f. 9v-10, 54v, 71-72 i 99rv; Q-6, f. 47r).

1498, dates extremes dels moviments consignats en el llibre, visqueren a l'hospital entre un i cinc mesells. Aquests rebien cada diumenge, de mans del procurador, 16 diners per cap dels quals podien gaudir lliurement. A més, també es pagaven petites quantitats a algun mesell itinerant, és a dir que passava per l'hospital; així, el 24 de mars de 1498 passà, i es pagà, a un capellà leprós. Els mesells, a l'hospital, rebien allò que necessitaven per viure: un llit, flassades, llençols i menjar. També se'ls procurava allò que necessitava la seva ànima, ja que el centre disposava de dues capelles que eren dotades amb candeles i ciris per al culte. També sabem que en una d'aquestes hi havia instal·lat un retaule de sant Llätzer que va necessitar un nou capitell de fusta durant el període. L'hospital sufragava els funerals dels mesells que morien a l'hospital: se'ls pagaven les misses, els ciris que cremaven durant la cerimònia, els sudaris i llençols que cobrien els seus cossos, l'excavació de la fossa i els drets de sepultura, etc. Quan un mesell moria, les seves robes es repartien entre els altres.

Un matrimoni de Palamós, Jaume Pujades i la seva muller, s'ocupaven de les atencions diàries dels mesells, de comprar el menjar i de cuinar-lo, de mantenir les instal·lacions en bones condicions, de procurar llenya, tovalles, oli, etc. Van arribar a l'hospital el primer d'agost de 1496 i van rebre, a l'entrar, un matalàs, una màrrega i un travesser on dormir. Però a l'hospital també hi treballaven ocasionalment altres persones, com per exemple la bugadera o un noi que acaptava per a l'hospital. De fet, una despesa bastant considerable era la derivada de fer la bugada de les robes, flassades i llençols dels mesells, que se solia delegar a alguna dona externa.

Una altra despesa important que es fa en aquest període és la reforma del sistema de captació d'aigua de l'edifici, de la qual es fa memòria detallada el 29 de març de 1497: "per huna clavaguera que travesse la casa que hix al Camí Reyral, e per hunas basses e per huns padrissos e enrajolat, e per fer hun passatge per passar en dites basses, e per hunes canals per pendre las aygües de la teulade e per metre-les dins la bassa". Aquestes obres van comportar el pagament dels jornals del mestre d'obres i els manobres, i l'adquisició de bigues, teules, calç, guix, etc. Paral·lelament es van reparar portes velles i es van posar nous panys i claus. El 9 de juliol de 1498 també es va firmar una concòrdia entre Pere de Querol i els jurats de la ciutat: el primer acceptà 48 sous del procurador per deixar passar la nova claveguera pel seu camp. Aquesta concòrdia fou redactada pel notari Nicolau Roca, que fou pagat per aquesta feina, tal com el 1496 havia estat recompensat per redactar el testament d'un mesell difunt. Nicolau Roca, com a notari i secretari de la

ciutat, era l'encarregat de redactar i validar els documents que recollien els negocis o actes de l'Hospital de Santa Caterina i també el de Pedret.

Malgrat el pas del temps i les reformes pertinents, l'edifici medieval no devia diferir gaire de la descripció que ens ofereix un inventari del centre de 1623 efectuat pels administradors del centre. L'edifici disposava de dues capelles, una de petita dedicada a sant Llätzer i una altra d'una mica més gran dedicada a sant Jaume; l'inventari també esmenta un retaule de Nostra Senyora de la Pietat amb sant Cristòfol i sant Miquel a les portes, que podria ser el tríptic flamenc conservat al Museu d'Art (Calzada, 1979b). Els malalts tenien deu cambres disposades de nord a sud, amb els seus llits i parament, d'aquesta manera cada malalt tenia la seva pròpia cambra i quedava aïllat. A més, hi havia dues cambres per al servei i una cuina.

Aquest inventari fou realitzat per tal de retre comptes davant els administradors de l'Hospital de Santa Caterina, dels quals depenia l'Hospital de Pedret, atès que en un moment indeterminat del segle XV, o just entrat el XVI, l'hospital dels leprosos es vinculà a l'Hospital de Santa Caterina, ambdós gestionats pel municipi. Aquesta unió segurament responia a l'intent de revifar o mantenir el funcionament del centre i pal·liar d'alguna manera les dificultats econòmiques que visqué des de sempre. Malgrat aquestes complicacions, la monarquia també l'havia privilegiat: el 1500 el rei Ferran II va concedir salvaguarda als habitants i servents de l'Hospital de Sant Llätzer i el 1585 Felip I de Catalunya-Aragó va confirmar el privilegi. No obstant, al llarg de l'època moderna, l'hospital es va veure immers en un procés de decadència creixent fins que l'any 1716, després de la guerra de Successió, es trobava "sens portas ni sostres, tot dirruhit", tal com consta en el cadastre d'aquell any.

L'HOSPITAL DE SANTA CATERINA

El primer hospital de Santa Caterina estava situat en el que avui és la plaça del Lleó. Durant la segona meitat del segle XVII fou traslladat a l'interior del recinte emmurallat, a l'actual plaça de l'Hospital. Aquest canvi d'emplaçament fou motivat arran de l'enderrocament de l'edifici efectuat l'any 1654, després que hagués quedat molt malmès durant l'ocupació francesa de la ciutat (Batlle, 1976; Marquès, 1979, p. 236-237). L'any 1679 es va inaugurar el nou edifici que va acollir pobres i malalts de la ciutat i les comarques de l'entorn fins entrat el segle XXI (Juan, 2016). El 2004 malalts

i personal sanitari foren traslladats al parc hospitalari de Salt i l'immoble d'època moderna i les seves ampliacions posteriors es convertiren en seu de la Generalitat de Catalunya a Girona a partir del 2010.

L'origen de l'Hospital de Santa Caterina el podem situar, de moment, el 21 de març de 1212, moment quan se signà la venda d'uns terrenys al lloc de *Passaturis* —entre l'Onyar i el camí de Barcelona— als confreres de Sant Martí per tal que hi edificuessin un hospital (AHG. HSC, pergami 19).⁶ És possible que l'hospital ja funcionés en algun altre emplaçament més petit o que la confraria ja realitzés algunes tasques assistencials en un lloc indeterminat; de fet, l'advocació a sant Martí, el sant que va compartir la seva capa amb un pobre, indica els objectius que devia tenir la confraria.⁷ Una làpida col·locada a l'entrada de la capella de l'hospital, recollida en el primer full del manual del notari Nicolau Roca de l'any 1486 a 1491 (AHG. HSC, llibre antic 239), deia: “*Plebs devota Deo nutu mediante superno / Hospitale quidem statuit quod cernis ibidem / Annis completis numero iam mille ducentis / Nempe duodeno domus haec fundatur in anno / Dum solis mundo radiis fulgebit in isto / Pauperis hac spe Christus pascetur in ede / Gaude Gerunda modo tanto redimita patrono / Cuius in hoc speculo pietate resultet imago*”.⁸

El centre rebé diferents noms: Hospital del Cap de l'Areny o Hospital de *Passaturis*, per la seva situació, o Hospital Nou de Girona, perquè a la ciutat ja hi havia un hospital de pobres vinculat a la Seu, que des d'aquell moment s'anomenà Hospital Vell. A partir de 1225 consta com a Hospital Nou de Santa Caterina, atès que en aquest any es va rebre llicència episcopal per a la construcció d'una església i d'un cementiri (AHG. HSC, pergami 27). El bisbe

⁶ Aquesta és la data de la primera referència documental conservada. En diversos treballs es data el document l'any 1211, però es tracta d'un error de datació, atès que per reduir correctament la datació antiga al còmput actual cal sumar un any als documents datats entre l'1 de gener i el 25 de març.

⁷ Un informe de 1848 ja esmenta una dedicació assistencial prèvia: “*Dio principio este Hospital [...] una casa en la que se albergaban pobres enfermos asistidos por los hermanos o Cofrades de la Iglesia de San Martín de esta Ciudad, bajo el régimen i cuidado de los Jurados y de un Comendador que vivia en la casa, la que después fué ensanchada con la compra o cesión de cierto terreno que dieron los espresados Cofrades a sus hermanos en Abril de 1211*” (AHG. HSC, llibre antic 169, citat a Castells *et al.*, 1989, p. 31).

⁸ “El poble devot a Déu, mediant el voler diví, / per cert fundà l'Hospital que contemples ací, / complert el nombre de mil dos cents anys. / Aquesta casa fou fundada a l'any dotzè. / Mentre un raig de sol brillarà en aquest món, / Crist serà alimentat en aquesta casa per als pobres amb esperança. / Exulta, ara, Girona, redimida per tan gran protector, / la imatge del qual brilli en aquest espill per la pietat” (traducció a Marquès, 1979, p. 234).

Alamand d'Aiguaviva va disposar que l'església es dediqués a santa Caterina i quedés vinculada a Sant Feliu. Múltiples objectes de l'hospital, sobretot litúrgics, portaven el senyal de Santa Caterina, una roda amb moles.

Administració i gestió

Durant el primer segle d'existència de l'hospital els confreres —uns cinc o sis segons els documents— i un comanador, escollit d'entre ells, gestionaven l'hospital: acollien els assistits i administraven el patrimoni. El 1310 es constata la intervenció de tres cònsols, nomenats pel consell municipal, en els afers de l'hospital; i el 1319 aquesta participació va quedar regulada en el Llibre Verd de la Ciutat, que recollia el document d'elecció del comanador i l'estipulació de les seves funcions per part del consell de la ciutat (AMGi, Llibre Verd, doc. 46). Observem, doncs, com als inicis del segle XIV el municipi passà a controlar i gestionar l'hospital; els confreres a partir de llavors es van dedicar a les tasques d'atenció directa dels acollits.

Per tant, després que l'hospital passés a ser tutelat directament pel municipi a principis del segle XIV, al capdamunt de l'estructura administrativa de l'hospital hi havia els jurats de la ciutat, que nomenaven els cònsols. Els cònsols constituïen la junta rectora de l'hospital: controlaven directament l'acció del comanador, que necessitava el seu consentiment per actuar i estava lligat a les seves ordinacions. Cada any els jurats escollien tres cònsols d'entre els consellers de la ciutat: un membre de la mà major, un de la mà mitjana i un de la mà menor; aquestes eleccions quedaven registrades en els manuals del notari de l'hospital i també en els manuals d'acords del consell de la ciutat.

El comanador era el càrrec més alt que vivia a l'hospital: s'ocupava de gestionar-ne els recursos en funció de les necessitats i de procurar acolliment i atencions als necessitats. Al segle XIII aquest comanador era un confrere de la mateixa comunitat que treballava a l'hospital. D'acord amb les seves funcions administratives el comanador representava l'hospital en tots els negocis jurídics que aquest establia: vendes, donacions, capbreus i establiments, etc. Aquesta capacitat gestora, però, se li veié reduïda a inicis del segle XIV, quan l'hospital passà a dependre de la tutela municipal i que li imposà una junta de tres cònsols, la qual escollia el comanador i en controlava l'acció. En les eleccions de comanador també hi ha una clàusula sobre la comanadora, que solia ser la muller d'aquest; ella també havia de prometre viure *ad servicium pauperum et infirmorum* i dispensar-los totes les

atencions que necessitessin segons mandat del comanador i dels cònsols. La comanadora s'ocupava principalment de dispensar l'atenció que requerien les dones acollides a l'hospital. El 1488 els cònsols van escollir Margarida, la germana del comanador, per substituir la seva dona, Antònia, difunta (AHG. HSC, llibre antic 239).

El comanador i la comanadora havien de mantenir i conservar els béns de l'hospital, dels quals feien inventari en prendre possessió del càrrec “emperò no són compreses les eines de casa de fusta o terra”, i no podien disposar-ne per a les seves necessitats personals de vestir i calçar: l'hospital només els proporcionava llit i aliment. A més, havien de portar cosida a les seves robes el senyal del centre cada vegada que en sortien.

El procurador de l'hospital era l'encarregat de gestionar directament els recursos econòmics i d'exercir com a representant legal del centre. Era escollit pel consell municipal, el qual també fiscalitzava la seva acció i sotmetia el seu exercici a una auditoria anual a càrrec dels oïdors de comptes del consell. El procurador estava obligat a visitar un o dos cops la setmana l'hospital per observar les necessitats dels acollits, ja que en funció d'aquestes havia de donar diners al comanador per tal que hi fes front. Tots aquests moviments els havia de registrar en els seus llibres de comptabilitat, mantenint les èpoques i els albarans, que mostrava als cònsols o jurats quan li ho demanaven i que al febrer lliurava als oïdors de comptes.⁹

Ingressos i despeses

El funcionament de l'hospital depenia dels ingressos econòmics que rebia, principalment les rendes que obtenia del seu patrimoni immoble, provinent en bona mesura de les donacions i llegats testamentaris. Aquest patrimoni estava format per nombroses terres i masos escampats al voltant de Girona, i més enllà, i també per cases i horts de la ciutat. *L'Speculum I* (AHG. HSC, llibre antic 162), o llibre del patrimoni hospitalari, realitzat a final del segle XV, ens permet observar les rendes que recollia l'hospital i ens facilita la realització d'un mapa de la situació de les propietats i dels

⁹ Per aquest motiu l'Arxiu Municipal de Girona guarda els llibres d'administració de l'hospital dels anys 1428-1429, 1463, 1471, 1482-1484, 1485, 1488, 1493, 1498-1499, 1509-1428-1429, 1463, 1471, 1482-1484, 1485, 1488, 1493, 1498-1499, 1509 (AMGi, Hospital). Aquests són els llibres definitius, al fons de l'Hospital de Santa Caterina hi ha els esborranys (AHG. HSC, llibres antics). Les despeses de traslladar-los a net anaven a càrrec del procurador de l'hospital.

deutors de l'hospital. Un nucli important de propietats estava situat als entorns més propers del centre de la ciutat i a les parròquies del Mercadal i del pla de Girona, però els seus dominis s'estenien a poblacions veïnes, destacant-ne el volum de terres entorn de Celrà —on hi havia el castell de Barbavella— i Cassà de la Selva, a més de les propietats i drets que rebia de Salt, Santa Eugènia, Aiguaviva, Montfullà, Bescanó, Vilanna, Anglès, Sant Dalmai, Estanyol, Salitja, Riudellots, Sant Andreu Salou, Bordils, Sant Martí Vell, Madremanya, Jafre, Monells, Calonge, Sant Miquel de Campmajor, Llorà, Camós, Biert, Adri, Montcal, Santa Cristina d'Aro, Fitor, Palafrugell, Banyoles, Cartellà, Brunyola, Fornells, Vilobí d'Onyar, Campllong, Llambilles, Sant Gregori, Sant Jordi Desvalls, Canet, Vilaür, Vila-sacra, Figueres i Peralada, i altres llocs de les comarques gironines (Castells *et al.*, 1989, p. 34-35).

Aquests llegats testamentaris, que també li proporcionaven entrades en metàl·lic, foren nombrosos d'ençà de la seva fundació, de fet, ja al maig de 1212 l'hospital rebia una deixa testamentària per part de Bernat de Bellmirall en marxar d'expedició contra els sarraïns (ADG, Mitra, c. 23, núm. 6). A final del segle XIV, especialment després de l'any 1348, i durant el segle XV en va disminuir el nombre en relació amb les centúries anteriors. A partir d'aquest moment, quan les dificultats econòmiques van frenar els llegats pietosos i van impedir els moviments immobiliaris, s'observa com els censals esdevingueren una font d'ingressos essencial per al centre. A través dels testaments l'hospital també rebia “coses dades per amor de Déu”, és a dir robes, llits i altres objectes. Una altra de les fonts d'ingressos consignades en els llibres de comptes de l'hospital era la venda de les robes de morts: els vestits dels pobres que havien mort a l'hospital es venien a la plaça de les Cols o de les Albergueries.

A més, l'hospital tenia distribuïts diversos bacins, recipients per almoines en moneda, a les principals esglésies de Girona. També tenia un *acaptador sive questor* que recorria les parròquies de les rodalies per rebre en mà les almoines dels fidels. Aquests baciners sortien amb l'ase en dies assenyalats o festes religioses, duent permanentment el senyal de l'hospital cosit a les seves robes i amb una llicència episcopal que exhortava els capellans a predicar l'almoina en favor de l'Hospital Nou entre els seus parroquians.

Altres tipus d'ingressos que se sumaven al patrimoni i als censos, als censals i als testaments eren les vendes de productes dels horts i les terres pròpies —forment, mestall o oli—, i els diners que aportaven els infants de l'hospital, treballant en tallers o en cases particulars.

Les principals despeses del centre eren ocasionades per l'assistència i acolliment dels pobres i malalts, pel manteniment del personal hospitalari i de la pròpia casa i pel pagament dels salaris. Una de les principals despeses era l'alimentació dels acollits i dels treballadors: es portaven comptes del forment, la civada, l'ordi i el mestall i també del vi, l'oli, les espècies, els porcs i les gallines entre altres: tot allò que calia i que no era proporcionat pels camps o horts de l'hospital s'havia de comprar. També s'ha de mencionar la compra de draps i teles, tant per fer vestits com robes de llit i tovalloles que utilitzaven les persones acollides: draps de llana i de lli, flassades, llençols, tovalloles, vànoves, etc. Hi incloem a més les despeses en "anades fora la ciutat" que realitzava el personal hospitalari quan calia, és a dir quan es tractava d'afers de l'hospital, i fins i tot les adquisicions d'eines i llenya. També els infants acollits comportaven despeses considerables: calia anotar el que es gastava per a la lactància i nutrició de cadascun dels infants que vivien al centre o a les cases de les seves dides, així com per donar-los vestit i calçat.

El personal assistencial

La nòmina de treballadors de l'hospital era bastant extensa, alguns fins i tot vivien a l'hospital, d'altres només hi col·laboraven esporàdicament. Durant el segle XIII sabem de l'existència d'un petit grup de confreres que assistien personalment els pobres, eren homes que havien abandonat llurs béns per dur una vida pietosa; el grup solia oscil·lar entre els cinc o sis membres. A partir del 1330 la documentació ens parla dels donats i, sobretot, les donades, que constituïen la plantilla assistencial bàsica de l'hospital en atendre directament els pobres acollits almenys des de mitjan segle XIV i fins a inicis del segle XV. Les donades eren dones, normalment vídues, que havien donat els seus béns a l'hospital per entrar-hi a viure i a treballar al servei de Déu (Gironella, 2013). Entre el 1424 i el 1516 no tenim notícia d'altres treballadors pietosos. A partir de 1516 trobem infermers que treballaven a canvi d'un salari.

Els llibres de comptes de l'hospital del segle XV recullen pagaments periòdics als professionals sanitaris, és a dir el metge, el barber i l'apotecari. El metge, *magister in medicina sive fisicus*, segurament estava obligat a realitzar visites periòdiques a l'hospital, setmanalment, per comprovar les cures o atencions que necessitaven els malalts. Aquestes podien ser administrades pel barber, o cirurgià, o per l'apotecari. El barber, especialista a

efectuar les sagnies —molt útils segons la mentalitat medieval per eliminar els excessos de sang que pertorbaven l'equilibri dels humors— tenia alguns dels seus utensilis a l'hospital: a la sala de l'entrada es guardava “un caixó amb caixonets i pots per l'ofici de barber”, on també hi havia unes pinces i diverses “basinas” que utilitzava en el seu treball. També al segle XV trobem referències a la farmàcia de l'Hospital de Santa Caterina: a l'entrada hi havia diversos pots de vidre i de ceràmica així com alguns “saquets” amb plantes seques i altres barrals de vidre on es devien guardar els productes i remeis que administrava l'apotecari als malalts de l'hospital. El 1502 a l'arxiu s'hi guardaven trenta-tres “ampolles de vidre entre grans e poques ab diverses aygues e olis”. I al celler hi havia també dos alambins, que podien servir per destil·lar begudes o tenir alguna aplicació medicinal.

Metge, cirurgià i apotecari eren oficials escollits cada any pels jurats, com també l'advocat. Se'ls estipulava el seu salari per l'any de servei a l'hospital, tot i que en alguns casos donaven el seu treball per amor de Déu. També s'escollien anualment el carnisser, el sastre i el pescater; i és que aquestes eleccions establien que durant aquell període l'hospital només se serviria de determinats professionals i artesans per les feines en què se'ls necessités. Treballar com a artesà de l'hospital podia reportar considerables beneficis ateses les necessitats d'una institució de les seves dimensions; aquests artesans eren pagats en funció dels encàrrecs que rebien de l'hospital. N'hi havia d'altres que realitzaven serveis més o menys esporàdics: els botiguers de llana i els de lli, el ferrer, el calderer, el corder, l'especier, els teixidors o el traginer, entre altres. Un cas a part el mereix el notari de l'hospital, el mateix que treballava per al govern municipal, que havia d'escriure en un llibre a part, o manual, tots els actes de l'hospital dels quals donava fe i que cobrava per la redacció de tot tipus de documents: originals, trasllats, còpies, etc. que escripturava per al centre. Afortunadament s'han conservat diversos d'aquests manuals notariaus,¹⁰ majoritàriament de Nicolau Roca, notari de la ciutat i de l'hospital des de mitjan segle XV.

Entre els treballadors que cobraven salari també hi havia el personal de servei que vivia a l'hospital, els “treballadors de casa”: el missatger o noi dels encàrrecs, la dida que alletava els infants que vivien a l'hospital, la “dona que serveix” (segurament qui feia la bugada, netejava i potser també cuinava)

¹⁰ Es conserven els manuals de notari dels anys 1416, 1421-1426, 1446-1447, 1459-1467, 1476, 1486-1491, 1502 i 1503-1506; (AHG. HSC, llibres antics 141, 114, 118, 109, 116, 239, 117 i 213).

i “l’home que fa quest”, l’acaptador. La plantilla de l’hospital del segle XV es completava amb altres assalariats, serventes i jornalers, que no vivien a l’hospital i col·laboraven en aquestes i altres tasques, com cuinar, netejar les robes, mantenir les instal·lacions o conrear els horts.

Finalment cal esmentar que a l’hospital també hi vivien diversos clergues que s’ocupaven d’oferir l’atenció espiritual deguda als acollits i de celebrar el culte a la capella i altars del centre. L’hospital també havia d’assegurar el manteniment dels beneficis fundats en els seus altars, l’altar de Santa Caterina i l’altar de Sant Mateu, així com el compliment de diverses obres pies.

Les persones assistides

L’Hospital de Santa Caterina era un hospital típicament medieval en el sentit que acollia tota mena de persones necessitades o desvalgudes, ja ho fossin per motius de malaltia, d’edat o de manca de recursos. Només s’excloïen els malalts contagiosos, en concret els leprosos. A l’hospital rebien allotjament, aliment, vestit i cura espiritual. Puntualment el centre també acollia pobres transeünts o pelegrins que només podien rebre un àpat i dormir-hi una nit en dependències separades de la resta d’estadants.

Al segle XIII trobem dues vegades citats els *infirmos* que jeien a l’hospital; en canvi al segle XIV les referències es multipliquen, atès que requerien i se’ls dispensaven atencions especials. En alguns inventaris del XV consta una cambra específica per als “nafrats”, ferits. Entre aquestes vagues al·lusions a la malaltia hi ha el cas d’una dona “itropicha” —que tenia algun tipus de tumor— que morí a l’hospital i les robes de la qual foren venudes a la plaça de les Cols. Per a ells l’any 1330 es va construir l’altar de Sant Mateu a la cambra dels homes, per tal que els malalts que no podien aixecar-se poguessin escoltar missa des del llit. Fins l’any 1398 no es va instituir un altar d’aquestes característiques a la cambra de les dones, sota l’advocació de la Verge (ADG, Mitra, c. 24, núm. 118). Menció a part mereixen els orats, els que eren considerats bojós o alienats: els homes tenien una cambra a part i les dones insensates tenien tres llits entre les altres.

Els infants abandonats constituïen un grup considerable entre la població de l’hospital.¹¹ L’hospital era conscient d’aquest fenomen social i facilitava

¹¹ Sobre la infància abandonada en època medieval, vegeu el treball de John Boswell (1988).

un abandonament sense vergonya: els inventaris parlen d'un "torn pels infants" situat a la porta de l'hort de l'hospital, així els pares podien deixar-los sense ser vistos. Quan un infant era recollit a l'hospital el comanador l'havia de registrar en el llibre dels infants i a partir d'aquell moment ell, en nom de l'hospital, n'esdevenia el tutor i havia de vetllar per ell o ella fins a la seva majoria d'edat, fins que trobés ofici o es casés. Si l'infant no havia estat batejat l'hospital li donava nom i bateig, per això a la cambra del comanador hi havia desats "un pentinador qui serveix per bateiar los infants i un mantell burell per bateiar los infants", i també diverses "robetes pels infants" en una caixa i, en un cofre de l'entrada, hi havia "camises, corpells, cossets i draps dels infants" que potser vestien o cobrien les criatures que eren abandonades.

Quan un infant arribava a l'hospital, de seguida es buscava una dida perquè l'alletés i criés; la gran majoria eren donats a una dida que se'ls emportava a casa seva i allí els alimentava i els procurava tot allò que necessitessin a compte de l'hospital: roba, calçat, etc. Els pagaments a aquestes dides eren registrats també com a "comptes dels infants qui són fora de casa". El centre també tenia una "dida de casa" per alletar els infants que estaven a l'hospital. En ell hi tenien la seva pròpia cambra, durant un temps compartida amb les dones, on hi havia cinc llits ben equipats i diverses caixes plenes de robes per cobrir-los i rentar-los, com vànoves, tovalloles, flassades, llençols o tovalloles, a més d'una "carreta per anar los malalts" i "un brassol" per als nadons. Menjaven al refetor de l'hospital, on hi havia una "taula per menjar los infants".

El 1448 s'establí que els diumenges els infants que acollia l'hospital fossin mostrats a l'església durant la missa i el sermó per tal que els malalts i visitants veiessin "els beneficis i caritats que fa l'hospital per amor de Déu". D'aquesta manera es volia afavorir la donació de llegats a favor del centre i, en concret, dels infants (AHG, HSC, pergami 1.290).

Quan ja eren prou grans, normalment als sis anys —si no havien estat reclamats pels seus pares o donats en adopció—, l'hospital, com a tutor, els buscava cases o tallers on treballar. L'any 1360 Bartomeua adoptà Margarida, una nena de l'hospital de dos anys i tres mesos, i prometé als cònsols cuidar-la i mantenir-la com si fos la seva pròpia filla (AMGi, Pergamins, doc. 510). Però els contractes d'adopció són escadussers; normalment el comanador establia contractes laborals per aquests infants, "afermaments": les noies sovint entraven com a serventes domèstiques en cases particulars i els nois com a aprenents en un taller artesanal. A partir d'aquell moment els seus amos els havien de proporcionar allotjament, menjar i vestit a més d'un sou,

part del qual era per a l'hospital, com indiquen les entrades de “soldades de fadrins”. El comanador també participava en l'elaboració dels capítols matrimonials d'aquests i, en el cas de les noies, els havia d'assegurar un dot, que sovint provenia de les ajudes i almoines “per donzelles a maridar”. El 1398 Jaume Beuda, que fou cònsol de l'hospital, fundà un col·legi de gramàtica i de filosofia per a dotze escolars que fou construït al costat de l'hospital i mantenia i educava els nens que eren recollits a l'hospital (ADG, Mitra, c. 24, núm. 118). Per a les nenes instituí una obra pia per a dotar-les. Jaume Beuda era conscient de la necessitat de donar perspectives de futur a aquests infants per evitar que de grans haguessin de rondar, i viure de la caritat (Reixach, 2016).

El complex hospitalari

Hem d'imaginar l'Hospital de Santa Caterina fora muralles, a tocar de la porta de la ciutat per on entraven aquells que venien del sud, de Barcelona. El conjunt hospitalari estava format per diversos edificis, església, cementiri i horts que devien estar envoltats i protegits per un mur, tot i que les propietats de l'hospital s'estenien més enllà d'aquests. La disposició de les dependències hospitalàries s'entén de la lectura dels inventaris recollits en els manuals notariaus que s'efectuaven periòdicament, sobretot quan era escollit un nou comanador.

L'entrada de l'hospital donava al camí barcelonès i des del rebedor s'accedia a la casa o habitació de l'arxiu i al pati. Aquest pati, porticat segons els inventaris, feia la funció de distribuïdor: des d'ell es deuria accedir a les dependències de servei o avituallament, a les cambres dels homes, de les dones i dels infants, i als edificis destinats al personal que treballava a l'hospital, part que es va veure afectada per una gran modificació a final del segle XV. Entre els espais dedicats a l'abastament de l'hospital trobem la cuina, la sala o refetor, el celler i el pastador, al costat del qual hi havia l'estable. La sala i la cuina es van modificar en construir-s'hi l'accés al col·legi d'en Beuda. En els edificis reservats al personal hospitalari trobem les dependències del comanador i les cambres del lector, del rector de l'església, del beneficiat de la capella de Santa Caterina (des d'on s'accedia a un terrat), del missatger i a altres habitacions. Al costat d'aquestes dependències hi deuria haver un espai dedicat als estadants temporals, ja que s'esmenta la presència de la “cuina dels romeus”. A través d'aquest edifici, que disposava d'un terrat en el pis superior, es passava a l'hort de l'hospital.

L'arxiu era una habitació situada a l'entrada de l'hospital on es guardaven els documents i llibres del centre, objectes litúrgics (teixits i objectes d'orfebreria) i per acaptar (bacins i escudelles de fusta amb el senyal de l'hospital), eines i altres coses de valor desades o no en caixes, cofres o armaris, alguns tancats amb pany i clau. Allí també hi havia la caixa on es desaven els diners que entraven a l'hospital, "una caixa ab III panys qui és caixa dels depòsits".

A l'entrada hi havia la incipient farmàcia que ja hem esmentat abans; i des d'aquesta també s'accedia al pati del pou. En el pati, a més del pou i els poals necessaris, hi havia bancs per seure i un oratori dedicat a sant Cosme i sant Damià, sants patrons dels metges i farmacèutics. També s'hi guardava la llenya que encenia els focs per escalfar i cuinar. Dins el mateix complex hospitalari hi havia l'hort on, a més de les eines de treball, hi havia una sinya per regar i un torn on eren abandonats els infants que es deixaven a l'hospital.

En el palau o cambra dels homes s'hi comptaven uns 11 llits, col·locats a banda i banda de la sala i separats per cortinatges que els aïllaven més o menys dels altres, també dos llits per a morts, una caixa per a infants morts i molta roba de llit. El 1330 s'hi afegí un altar a sant Mateu per tal que els malalts poguessin oir missa des del llit. A la cambra de les dones hi havia sis llits; allí Jaume Beuda hi va instituir una capella a la Verge Maria el 1398.

Al costat de les cambres del comanador hi havia dues cambres més per al servei de l'hospital, és a dir per als donats i les donades que vivien i treballaven a l'hospital, també dotades d'un llit ben equipat i alguna taula.

Com ja s'ha dit l'església de l'hospital estava al costat d'aquest però en un edifici a part; estava perfectament equipada per al culte, tant de robes com d'ornaments, a més de llibres litúrgics diversos i fins i tot tenia un cor. L'hospital també procurava per la salut espiritual d'aquells que hi vivien i hi eren allotjats, per això hi residien alguns capellans que tenien cura de les celebracions religioses que es feien a l'església i als diversos altars del centre. A més disposava del seu propi cementiri on s'enterraven malalts i treballadors, tot i que calia pagar els drets de sepultura a la parròquia de Sant Feliu.

L'HOSPITAL DE NA CLARA

Les fonts documentals conservades ens parlen, de manera escadussera, d'un altre hospital medieval: l'Hospital de Na Clara. En tenim notícies esparses i, sovint, aparentment contradictòries. Es fa difícil situar amb

exactitud aquest hospital atesos els escassos testimonis escrits que n'han pervingut, les reduïdes dimensions que devia tenir el centre i les dificultats per localitzar exactament el pont de Na Clara, al costat del qual es trobava l'hospital en qüestió (Gironella, 2010).

Julia de Chía explica que el pont de Na Clara era un pont llevadís que s'havia construït per creuar el fossat o vall del mateix nom (Chía, 1888, p. 21). Aquest fossat començava al mur de Sobreportes, baixava en direcció al riu i tallava entre els carrers de Calderers i Ballesteries, on s'obria un portal, el de Na Clara, al qual s'accedia per mitjà d'un pont llevadís. El fossat fou manat construir pels jurats després de la invasió francesa de 1285. Sembla que el nom d'aquestes construccions seria una derivació del cognom de la família Fontclara, que haurien estat els primers propietaris a establir cases en aquest punt al segle XIII i, com passava en altres indrets de la ciutat, les parcel·lacions haurien pres el nom del fundador (Canal *et al.*, 2000 p. 116). En aquest espai entre el mur de Sobreportes, la plaça i pujada de Sant Feliu i el carrer Calderers es documenten, el 1290, unes cases propietat d'Ermessenda de Fontclara. Un altre element a considerar és el fet que l'any 1284, en aquest mateix sector, Pere de Fontclara, marit d'Ermessenda de Fontclara, va fundar un benefici i una almoina a la capella de Santa Maria de les Puelles (ADG, Dotalies, D-10, f. 30-33). El 1339 aquesta almoina constava com a "hospital de l'almoina d'en Fontclara", al costat de la capella de les Puelles (ADG, Notularum, G-13, f. 139rv).

Llevat d'aquesta referència de 1339, no tenim cap més referència d'un hospital en aquesta zona fins al 1383, quan el bisbe va concedir llicència per tal que es recaptessin diners per a l'Hospital de Sant Jaume, prop del pont de Na Clara o dels Perolers (ADG, Llicències per demanar caritat, Q-1, f. 115v-116). El 7 d'octubre de 1385 es va encarregar a Guillem Senant, ciutadà de Girona, l'administració de l'hospital de pelegrins de Girona, situat al costat del pont de Na Clara o dels Perolers, atès que mancava de donat o administrador (ADG, Lletres, U-73, f. 69v). Aquest mateix any, tot i que només en queda constància per la confirmació de 1386 per part de l'infant Joan, Pere III va ordenar que s'escollissin dues persones de la mà menor que demanessin almoina per les diferents esglésies de la ciutat i diòcesi per tal de recaptar diners per reparar l'hospital de pelegrins de Sant Jaume, situat al costat de l'esmentat pont i sota el cementiri de l'església de Sant Feliu, que fou destruït per les guerres (Costa, 1974-1975, p. 140). Bisbe i monarca, doncs, estaven molt interessats en el manteniment econòmic del centre.

Aquests documents, per bé que ens aporten dades esclaridores sobre el funcionament de l'hospital, també ens plantegen nous dubtes o motius de confusió: a finals del segle XIV sembla que el pont i l'hospital de Na Clara també s'anomenaven de Sant Jaume o dels Pelegrins i, per l'emplaçament, sabem que no es tractava pas de l'hospital dels mesells situat a l'entrada nord de la ciutat, on també hi havia una capella dedicada a Sant Jaume. De fet, el testament de Francesc de Santceloni de 29 de setembre de 1420 ja ens mostra que es tractava de dos hospitals diferents, ja que va fer deixes a la capella de l'hospital de Sant Jaume dels Malalts de Pedret i a l'hospital dels Pelegrins, situat prop del pont o portal dels Pelegrins (AMGi, Pergamins, doc. 777).

De fet, no és estranya la presència d'un hospital en aquest punt, al costat d'un portal que de segur es tancava a les nits. Molts particulars, al llarg del segle XIII van fundar petits hospitals privats, d'un o dos llits, que acollien els viatgers que arribaven a la ciutat, trobaven els portals tancats i no tenien prou diners per pagar-se un hostel (Batlle, 1987). El que podem afirmar és que aquest centre albergava homes i dones: el 1394 Caterina va rebre l'encàrrec de regir l'hospital de dones pobres peregrines de Sant Jaume, prop del pont de Na Clara (ADG, Lletres, U-83, f. 13). I el 1418 Pere Ermengaudi, vicari episcopal, va ordenar a Jaume Sabater que acollís les dones pelegrines a l'hospital de prop del pont dels Perolers, administrés el centre i també les almoines que rebia, de les quals havia de fer còpia i albarà (ADG, Lletres, U-118, f. 42).

Aquestes poques referències, però, ens permeten aventurar com funcionava aquest hospital: era un centre petit i disposava, com a mínim, d'una o dues persones encarregades de la seva gestió, en principi un home i una dona que s'ocupaven d'oferir llit i menjar als pelegrins i pelegrines respectivament. Aquest petit hospital també rebé favors i concessions de la monarquia —recordem que Pere III s'interessà pel seu finançament— i del bisbat, que entrat el segle XV n'escollia administrador. Sembla que l'hospital, amb tota probabilitat fundat per un particular, al segle XIV va passar a l'administració eclesiàstica. Aquest canvi de titularitat es confirma quan el 2 de març de 1451 el bisbe va confiar el règim del centre a Narcís Santmartí, ciutadà de Girona, atès que mancava rector (ADG, Lletres, U-151, f. 16).

CONCLUSIÓ

Entre els segles XIII i XV a la ciutat de Girona es documenten quatre hospitals, tot i que un d'ells allargava els seus orígens fins al segle X, com a

mínim. Estaven situats en diferents zones de la ciutat, però tots fora muralles: per la banda nord, prop del camí de França, n'hi havia un a Pedret, un arran del Galligants i un altre al costat del mur de Sobreportes i Ballesteries; per la banda sud, prop del camí Barcelonès, l'Hospital de Santa Caterina. Els seus fons documentals no s'han conservat de forma homogènia, fet que dificulta la reconstrucció de la seva història i la seva acció assistencial.

D'alguns en tenim testimonis bastant primitius que corroboren els motius pietosos de la seva fundació i documenten la seva gestió posterior. Així, podem saber que durant l'època medieval, mentre que alguns estigueren vinculats a l'autoritat episcopal, d'altres eren administrats pel govern municipal.

Tots aquests centres hospitalaris confluïren, al segle XVIII, en l'Hospital de Santa Caterina, que va anar acumulant el patrimoni i les funcions assistencials dels altres centres. Al llarg de l'època moderna s'accelerà la decadència dels hospitals de la Seu i de Pedret i del de Na Clara no se'n té cap més notícia; per contra, l'Hospital de Santa Caterina va anar centralitzant l'assistència a les persones pobres i desvalgudes de la ciutat. També durant aquest període es concentrà la gestió laica i l'eclesiàstica: el 1648 govern municipal i capítol catedralici van acordar nomenar dos representants cadascun per gestionar el centre.

El procés d'unió dels centres hospitalaris gironins va culminar el 1743, quan l'Hospital de Santa Caterina va assumir les rendes del benefici de l'Hospital de la Seu. Ja com a hospital general, continuà essent gestionat de forma mixta per clergues i autoritats municipals. La fórmula es mantingué fins a la creació l'any 1781 de la Junta de l'Hospital que, presidida pel bisbe, estava constituïda per dos canonges, dos regidors de l'Ajuntament i dos particulars. Aquell any l'hospital també va afrontar importants canvis en l'organització del centre motivats per la fundació de la Casa de Convalescència i l'Hospici; canvis que es veieren reflectits en la redacció, l'any 1794 d'unes noves ordinacions o reglament per a l'Hospital de Santa Caterina (Castells, *et al.*, 1989, p. 59).

FONTS CONSULTADES

ACG, Llibre Verd.

ADG, Mitra: Arxiu Diocesà de Girona, Pergamins de la Mitra.

AHG, HSC: Arxiu Històric de Girona, Fons Hospital de Santa Caterina

AMGi, Llibre Verd: Arxiu Municipal de Girona, Llibre Verd de la ciutat de Girona, editat per Christian Guilleré (2000).

- AMGi, Llibre Vermell: Arxiu Municipal de Girona, Llibre Vermell de la ciutat de Girona, editat per Griselda Juliol (2002).
- AMGi, Pergamins: Arxiu Municipal de Girona. Pergamins, catàleg editat per Joan Villar i Núria Surià (2005).
- AMGi, Hospital: Arxiu Municipal de Girona. Fons Ajuntament de Girona, Llibres d'administració de l'Hospital.
- CCM, Cartoral de Carlemany dit del bisbe de Girona (ADG), editat per Josep M. Marquès (1993).
- CDSG, Col·lecció Diplomàtica de la Seu de Girona, editada per Ramon Martí (1997).

BIBLIOGRAFIA

- ADELL, J. A. (2003). "Els hospitals urbans". *Art gòtic a Catalunya. Arquitectura III*. Barcelona, p. 196-199.
- BATLLE, C. (1987). *L'assistència als pobres a la Barcelona medieval (segle XIII)*, Barcelona (Episodis de la Història, 267).
- BATLLE, Ll.:
- (1934) "Inventari dels béns de l'Hospital de la Seu de Girona". *Estudis Universitaris Catalans*, XIX, p. 58-80.
- (1976) "Demolición del Hospital de Santa Catalina en 1654". *Revista de Gerona*, 74, p. 8-10.
- (1999) "L'Hospital Nou de Santa Caterina (1568-1654)". *Revista de Girona*, 99, p. 145-148.
- BÉRIOU, N. i TOUATI, F.O. (1991). *Voluntate dei leprosus: les lépreux entre conversion et exclusion aux XIIème et XIIIème siècles*. Spoleto.
- BONNASSIE, P. (1981). *Catalunya mil anys enrera*. Barcelona, 2 vols.
- BOSWELL, J. (1988). *The Kindness of Strangers*. Nova York (traducció a l'espanyol: *La misericòrdia ajena*, Barcelona, 1999).
- CALZADA, J.:
- (1979a) "Art i arquitectura en l'història hospitalari de Girona". *Revista de Girona*, 89, p. 249-259.
- (1979b) "El tríptic flamenc de la Diputació Provincial". *Revista de Girona*, 88 (1979), p. 201-205.
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M.; SAGRERA, J.:
- (2000) *El sector nord de la ciutat de Girona. De l'inici al segle XIV*. Girona.
- (2003) *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval*. Girona, 2 vols.
- CASTELLS, N.; PUIGDEVALL, N.; REIXACH, F. (1989). *L'Hospital de Santa Caterina*, Girona.
- CHIA, J. (1888). *Bandos y bandoleros en Gerona*. Girona.
- CONEJO, A. (2002). *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- COSTA PARETAS, M.M. (1974-1975). "Els antics ponts de Girona". *Annales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXII, p. 131-148.
- DUFOUR, J.; PLATELLE, H. (eds.). *Fondations et ouvres charitables au Moyen Age*. París, Congrès national des sociétés historiques et scientifiques (Nice, 26-31 octubre 1996).

FUERTE, M.:

(2018) "Carrer del Riu Galligants, 5 (Girona, el Gironès)". *Catorzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, p. 401-410.

(en premsa) "Intervenció arqueològica a l'antic Hospital de Clergues de Girona: l'evolució urbana de la riba del riu Galligants des de l'època romana fins a l'actualitat". *Tribuna d'Arqueologia 2017-2018*. Barcelona.

GEREMEK, B. (1987). *La potence ou la pitié. L'Europe et les pauvres du Moyen Age à nos jours*. París (traducció a l'espanyol: *La piedad y la horca. Historia de la miseria y de la caridad en Europa*, Madrid, 1989).

GIRONELLA, A.:

(2001) "La cultura de la caritat: inventari dels béns de l'Hospital de la Seu (Girona, 31 gener 1342)". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII, p. 163-177.

(2002) *L'Hospital de Santa Caterina de Girona: un model de racionalització de la caritat (de mitjan segle XIV al segle XV)*. Treball de recerca del Doctorat en Història, Universitat de Girona.

(2010) "L'Hospital de Na Clara de Girona: nous documents per a la història de l'assistència als pobres en època medieval". *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*. Girona, p. 143-149.

(2013) "Dones als hospitals medievals: les donades de l'Hospital de Santa Caterina de Girona". *Moments històrics de les dones a Catalunya*. Biblioteca Virtual d'Investigació Duoda [<http://www.ub.edu/duoda/bvid/text.php?doc=Duoda:text:2013.07.0010>]. Consulta: 18 de gener de 2020].

GUILLERÉ, Ch (1984). *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*. Girona.

JUAN, I. (2016). "La construcció de l'antic Hospital de Santa Caterina, un palau al servei dels més necessitats". *Antic Hospital de Santa Caterina, 350 anys d'esperit de servei*. Girona, p. 80-106.

MARQUÈS, J. (1979). "Síntesi històrica de l'Hospital de Girona". *Revista de Girona*, 89, p. 233-238.

MITRE, E. (2004). *Fantasmas de la sociedad medieval: enfermedad, peste y muerte*. Valladolid.

MOLLAT, M. (1974). *Les pauvres au Moyen Age. Étude sociale*. París, 2 vols.

PALAHÍ, Ll. (2006). "Excavacions a l'entorn de l'hospital de Santa Caterina de Girona". *Revista de Girona*, 236, p. 266-271.

REIXACH, A. (2016). "Jaume Beuda (+1409), comerciant d'orígens empordanesos, fundador del col·legi d'en Beuda de Girona i d'un hospital a Ordís". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 47, p. 319-340.

RIU, M. (ed.) (1980). "La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval". Barcelona, 2 vols (*Actas de las 2ª Jornadas luso-españolas de Historia Medieval*).

RIUS, J. (1928). "Cartes antigues de Sant Martí Sacosta". *Analecta Sacra Tarraconensia*, 4, p. 342-394.

SABATÉ, F. (coord.) (2017). *L'assistència a l'edat mitjana*. Balaguer.

VINYOLES, T. (1994). "Niñas marginadas, mujeres marginadas. Las niñas en los documentos medievales catalanes". *Estudios sobre la mujer: marginación y desigualdad*, Málaga, p. 19-40.